

2.12

CZWARTEK, GODZ. 19.00, SALA KAMERALNA

Śmierć i dziewczyna

Ātma Quartet:

Katarzyna Gluza – skrzypce

Paulina Marcisz – skrzypce

Karolina Orsik – altówka

Edyta Słomska – wiolonczela

Program

K. Penderecki (1933–2020) *III Kwartet smyczkowy*

„Kartki z nienapisanego dziennika” [17’]

F. Schubert (1797–1828) *XIV Kwartet smyczkowy d-moll D 810*

„Śmierć i dziewczyna” [43’]

I. *Allegro*

II. *Andante con moto*

III. *Scherzo Allegro molto*

IV. *Presto*

Ātma Quartet, fot. archiwum zespołu

W programie koncertu *Átma Quartet* znalazły się dwa dzieła. Jedno z nich reprezentuje epokę nam współczesną, drugie zaś romantyzm. Łączy je to, że są utworami wybitnymi, w których głębia emocji i osobisty charakter wypowiedzi idą w parze z mistrzostwem warsztatu.

„Wchłonąć wszystko, co zaistniało” – takie motto swojej twórczości sformułował w 1987 roku Krzysztof Penderecki. Obserwując zadziwiające, radykalne przemiany języka muzycznego tego twórcy, nie sposób nie zgodzić się z prawdziwością tego stwierdzenia. Wszystkie te metamorfozy znalazły także swoje odzwierciedlenie w twórczości kameralnej Pendereckiego. Za młodu kompozytor ten był guru awangardy, jednym ze współtwórców kierunku zwanego sonoryzmem, artystą, którego dzieła budziły ogromne zainteresowanie całego środowiska muzycznego. Z tego okresu pochodzą jego dwa pierwsze kwartety smyczkowe, dzieła frapujące bogactwem kolorystyki i mnogością zaskakujących zabiegów artykulacyjnych. Następne dzieła tego gatunku to już kompozycje znacznie późniejsze. Penderecki zarzucił w nich eksperymenty z brzmieniem i artykulacją na rzecz pogłębionej ekspresji, niejednokrotnie budzącej skojarzenia z muzyką okresu późnego romantyzmu. *III Kwartet smyczkowy* „Kartki z nienapisanego dziennika” skomponowany został w 2008 roku. Jego prawykonanie odbyło się 21 listopada tego samego roku, a więc dwa dni przed siedemdziesiątymi piątymi urodzinami artysty. To dzieło jednoczęściowe, w którym kompozytor nawiązuje dialog ze swoją przeszłością, o czym zresztą świadczy już podtytuł. Utwór rozpoczyna się od poważnego, a nawet mrocznego wstępu oznaczonego jako *Grave* (wł. „ciężko”), po którym następują niespokojny, wirtuozowski odcinek *Vivace* (wł. „żywo”) z uporczywie powtarzającym motywem rytmicznym, sentymentalny walc (*Tempo di valse*) i nastrojowy, melancholijny nokturn (*Adagio notturno*). Rozbrzmiewa tu też przetwarzana na rozmaite sposoby – niby mgliste, w ostatniej chwili przywołane wspomnienie – huculska bądź cygańska melodia, którą grywał na skrzypcach pochodzący z Rohatynia ojciec Pendereckiego. To jedna z najbardziej poruszających, osobistych i refleksyjnych kompozycji tego twórcy. Bogactwo zawartych w niej nastrojów, jej poważny, pełen zadumy, ale jednocześnie ciepła nastrój sprawia, że mocno zapada w pamięć słuchającego.

Kompletnie odmiennym utworem jest napisany w 1824 roku dramatyczny, intensywny *XIV Kwartet smyczkowy d-moll D 810* „Śmierć i dziewczyna” Franza Schuberta. Drugie ogniwo tego dzieła, *Andante con moto*, to wariacje na temat pieśni skomponowanej siedem lat wcześniej przez twórcę do wiersza Matthiаса Claudiusa. W liryku tym młode dziewczę prosi śmierć o darowanie życia: „Jestem jeszcze młoda, mój kochany, idź i nie dotykaj mnie”, na co kostucha odpowiada: „Jestem przyjacielem, nie przychodzę karać. [...] W ramionach mych błogo będziesz spać”. Charakter tej rozmowy wpłynął na muzykę, która zdaje się być

wręcz egzystencjalnym traktatem. Także wydarzenia z życia kompozytora podpowiadają takie odczytanie dzieła. Schubert mocno podupadał wtedy na zdrowiu i prawdopodobnie zdawał sobie sprawę, że nie pozostało mu już wiele czasu. Część pierwszą, *Allegro*, otwiera grany *fortissimo* dramatyczny motyw brzmiący niczym pytanie. Odpowiada mu *pianissimo* powolna, pełna rezygnacji myśl muzyczna. Z tego wstępu rozwija się pełne napięcia i niepokoju ogniwo, w którym melodie albo desperacko wystrzeliwują do góry, albo powoli i z rezygnacją opadają. Z zasadniczym materiałem mocno kontrastuje drugi temat, śpiewna melodia grana w tonacji F-dur. Część druga to melancholijny, niemal pogodny dialog ze śmiercią, rozpoczynający się w rytmie przywodzącym na myśl marsz żałobny. Po prezentacji tematu następuje pięć wariacji, w których kompozytor przetwarza zaprezentowany na początku temat z pieśni *Śmierć i dziewczyna*. Lapidarne *Scherzo* jest ostre, drapieżne i mało ma wspólnego z żartobliwymi dziełami zazwyczaj opatrywanymi tym tytułem. Zaskakuje ono słuchacza niespodziewanymi kontrastami dynamicznymi i ostrymi akcentami rytmicznymi na słabych częściach taktu, co wprowadza wielkie napięcie. Z zasadniczym materiałem *Scherza*, utrzymanym w ponurej tonacji d-moll, mocno kontrastuje powolne, słoneczne i pogodne trio w D-dur. Ostatnie ogniwo, *Presto*, to demoniczny taniec śmierci, będący tu stylizacją taranteli, czyli włoskiego tańca w metrum 6/8. Zgodnie z wierzeniami ludowymi tańczenie taranteli do utraty przytomności miało pomagać osobom ukąszonym przez tarantulę. Wymowny jest utrzymany w wolnym tempie cytat z *Króla Olch* Schuberta: w tej pieśni dziecko na próżno prosi ojca o ratunek przed upiorem, którego mężczyzna nie dostrzega. W zakończeniu następuje przejście do triumfalnej tonacji D-dur, która zdaje się sugerować bliskie zwycięstwo. Jednak akcja załamuje się i muzyka wraca do ponurej, pełnej niepokoju tonacji zasadniczej – d-moll. Kwartet ten wydano trzy lata po przedwczesnej śmierci Schuberta. Szybko zyskał ogromną popularność, która nie osłabła do tej pory. Chilijski dramaturg Ariel Dorfman uczynił *Kwartet d-moll* motywem przewodnim swojej sztuki zatytułowanej *Śmierć i dziewczyna*, która stała się podstawą nakręconego w 1994 roku znakomitego filmu Romana Polańskiego pod tym samym tytułem.

Oskar Łapeta

Projekt realizowany w ramach obchodów stulecia odzyskania
niepodległości oraz odbudowy polskiej państwowości

niepodległa

Organizator:

NFM – instytucja kultury miasta Wrocławia współprowadzona przez:

